

A KÖZMŰVELŐDÉS ORSZÁGOS SZAKFELÜGYELETÉNEK HATÁSAI A SZAKMAPOLITIKÁRA 2000–2010

I. Megalakulás és az első periódus

A szakfelügyelet helye, szerepe a közművelődésben, elvi kérdések – szakterületi kötődés. Az 1999-es változások értelme.

A közművelődési szakfelügyelet helye, szerepe a szakterület fejlődésében kivételes jelentőségű. Ennek a jelentőségnek a magyarázata a szakfelügyelet komplexitásában van. Abban a gazdag viszonyrendszerben, amelyben e tevékenység kötődik a közművelődés szakágaihoz, intézményeihez, társadalmi szervezeteihez, a felhasználókhöz és a fenntartókhöz, valamint a kulturális élet egészének részeként a társadalmi megújuláshoz és növekedéshez.

A szakfelügyelet 1999-es indulásának, pontosabban az országos hatáskörű működési rendben történő megalapításának értelme ennek a szakmapolitikai hivatásnak a vállalásában, és szakszerű működtetésében volt és van. Előadásunkban ezeknek a szakmapolitikai eredményeknek a bemutatására összpontosítunk, részben felhasználva a szakfelügyelettel kapcsolatban készült korábbi, összegző anyagokat. Mindenekelőtt olyan általánosítható tapasztalatokat modellálva – a tárgyhoz méltó felülemelkedettségre törekedve –, amelyek mentesek a személyes érdek vezérelte fölösleges indulatoktól és minden, esetleg félrevezető prekonceptiótól egyaránt.

Először is fel kell tenni a kérdést, mit is jelent értelmezésünkben az a szóösszetétel, hogy szakmapolitika. A politika mai jelentésében már egy sajátos tevékenységi körre utal, amelynek célja egy ország (közösség) általános értelemben vett racionális működésének biztosítása, az erőforrásoknak az érdekegyeztetés nyilvánosságán alapuló elosztása, illetve az ehhez szükséges hatalom legitim módon való megszerzése és megtartása. A politikát tehát bizonyos közcélokat megvalósító cselekvési algoritmusok rendezett működéseiként értelmezhetjük. A kulturális vagy *művelődéspolitikai* olyan szakpoli-

tika, amely a társadalom működésével foglalkozik, azt kívánja befolyásolni a művelődési élet területén, a művelődéshez való alkotmányos jog állampolgárok számára történő biztosítása érdekében. Meghatározza a célokat, s ezekhez hozzárendeli az eszközöket. A szakpolitika – ebben a megközelítésben – program az irányítás kezében, a szakterület javára. Egyben történelmileg kialakult intézményrendszer is, amely kielégít bizonyos, a piaci viszonyok között nem megfelelően vagy egyáltalán nem biztosítható szükségleteket. A közművelődés irányításának jelentős állomása volt az 1997. évi CXL. törvény, amely végső soron meg tudta állítani az 1990-tól gyakorlatilag folyamatos szakterületi leépülést. Törvényerejénél fogva nélkülözhetetlen szabályozást léptetett életbe a közművelődés, a művelődő polgárok és közösségeik érdekében.

A törvény minden érdeme és sikere mellett közismert, hogy nem sikerült irányváltást elérni a közművelődés önkormányzati kiszolgáltatottságának tendenciáját illetően. Ezt nem is lehet elvárni egy szakterületi viszonyokat szabályozó joganyagtól, különösen nem a törvény keletkezésének időpontjára vonatkozó politikai viszonyok ismeretében.

A leggyengébb pontja a szabályozásnak az önkormányzatok kizárólagos, kötelező szakmai kontroll nélküli fenntartói jogosítványa a közművelődési életben, de nyugodtan mondhatjuk, hogy a helyi feladatokat ellátó kulturális intézmények működési körülményeinek a biztosításában egyaránt.

A közművelődés országos szakfelügyeletének első szakmapolitikai jelentősége és eredménye ebből következően az, hogy működési módjával, az elkészült jelentések sokaságán keresztül sikerült befolyásolni az önkormányzatokat, mindenekelőtt közművelődési feladatellátásuk hogyanját illetően. Ezzel kiemelkedően fontos eszköze lett a közművelődés irányításának, másképpen mondván a művelődéspolitikai programnak.

Az elmúlt tíz évben egyedül a szakfelügyelet volt képes némileg enyhíteni az önkormányzatok túlhatalmát, mégpedig nem konfrontatív vagy el-

lenséges hozzáállással, de a központi kormányzat és a helyi önkormányzatok közötti kapcsolatban szövetséget feltételező, érdekazonosságot erősítő mentalitással. Ennek tudható be, hogy a közművelődés országos szakfelügyeletére fordított pénz egyben az önkormányzatokat is segítő támogatás, hiszen azok úgy kapnak átfogó, szakmailag igazolt helyzetjelentést egyik kötelező feladatuk ellátásának állapotáról, hogy ennek költségeit a központi költségvetés finanszírozza.

A szakfelügyelet indulásakor a merőben újszerű tevékenység legitimációját a jól megkonstruált jogszabályi háttér biztosította. A közművelődési feladatellátás országos szakfelügyelete a következő jogszabályok alapján kezdte meg működését:

– A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 88.§ i) pontja;

– A nemzeti kulturális örökség miniszterének feladat- és hatásköréről szóló 161/1998. (IX. 30.) Kormányrendelet 2.§ (1) bekezdés c) pontja és 7.§ j) pontja;

– A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény 97.§ a), b), d), e) pontjai;

– A közművelődési feladatellátás országos szakfelügyeletéről szóló 5/1999. (III. 26.) NKÖM rendelet;

– A kulturális szakértők működésének engedélyezéséről és a szakértői névjegyzékek vezetéséről szóló 18/2000. (XII. 18.) NKÖM rendelet 1. sz. melléklet 9. pontja.

A közművelődési feladatellátás országos szakfelügyeletének kialakításáról és működtetéséről az 1997. évi CXL. törvény rendelkezik. A törvény 88. § i) pontja szerint a miniszter közművelődési ágazati irányító hatásköre kiterjed arra is, hogy szakfelügyelet keretében ellenőrizze a törvény előírásainak, a közművelődési intézmények tevékenységére vonatkozó egyéb jogszabályoknak, szakmai követelményeknek a betartását és a központi támogatások felhasználását.

A közművelődés országos szakfelügyeletét elindító jogszabályi környezet, tudatos építkező munka eredményeként átgondolt, koherens alapot biztosított a szakfelügyeleti munkához. *A közművelődési feladatellátás országos szakfelügyelete működését az 1999-es megalakuláskor az 5/1999. (III. 26.) NKÖM rendelet szabályozta.*

A rendelet hatálya kiterjed a közművelődési feladatellátókra, a közművelődési közösségi színterek és a közművelődési intézmények szakfelügyeletére.

A szakfelügyeleti rendszer működésének céljai és feladatai az alábbiak szerint kerültek meghatározásra:

1./ A közművelődési tevékenységek ágazati irányításának megvalósítása;

2./ A közművelődési feladatellátók, intézményt, közművelődési közösségi színteret fenntartók, működtetők, illetve az intézményekben, színterekben közművelődési feladatokat ellátók közvetlen szakmai segítése;

3./ A központi irányítás, szakigazgatás fejlesztést célzó döntéseinek előkészítéséhez szükséges információk, tapasztalatok gyűjtése, felhasználása;

4./ A közművelődési szakértők felkészültségének, tudásának, innovatív képességének minél szélesebb körben történő hasznosítása.

A szakfelügyelet feladatai:

– ellenőrzi a közművelődési feladatellátásra, a közösségi színterek, közművelődési intézmények működésére, tevékenységére vonatkozó jogszabályi rendelkezések végrehajtását, érvényesülésük módját, a szakmai követelmények betartását és a központi támogatások rendeltetésszerű felhasználását;

– értékeli a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 76. §-a alapján a helyi önkormányzati közművelődési rendeletben rögzített kötelező feladatok megvalósulását;

– értékeli a feladatellátók és az intézmények közötti együttműködést, és javaslatot tesz az együttműködés fejlesztésére;

– vizsgálja a feladatellátáshoz, a közösségi színterek és a közművelődési intézmények működéséhez szükséges személyi, létesítményi, tárgyi, pénzügyi feltételeket;

– ellenőrzi az egyes közművelődési munkakörök betöltéséhez szükséges képesítési feltételek, foglalkoztatási előírások, valamint a közművelődési továbbképzés és minősített szakmai továbbképzés követelményeinek teljesítését;

– feltárja a végzett munkában tapasztalt eredményeket és a fogyatékoságokat, azokról jelentést tesz az ágazati minisztérium Közművelődési Főosztályának.

Mindenesetre szükséges rögzíteni azt az ugyancsak mélyreható következményekkel járó tényt, hogy az ekkor meghatározott célok és feladatok mindegyike vállalható, sőt, akár tovább árnyalható napjainkban is. *A jogszabályi biztonság és az ebből következő kiegyensúlyozott és kiszámítható gyakorlat ugyancsak messzemenő szakmapolitikai jelentőséggel bír.*

További jelentős lépésnek értékelhetjük, hogy ehhez a nagy horderejű programhoz sikerült meg-

teremteni a működés intézményi struktúráit, gyakorlatát. *Ez a két tényező, a jobbiztonság és a működési feltételek biztosítása tette lehetővé, hogy a közművelődés országos szakfelügyelete túlléje a kezdetekre jellemző nehézségeket, stabilizálódjon, és középtávon hozzájáruljon a közművelődésnek az Európai Unióban is elfogadott és igényelt stratégiai integrációjához.*

A közművelődési feladatellátás országos szakfelügyeletét az akkori NKÖM Közművelődési Főosztálya vezető szakfelügyelő foglalkoztatásával szervezte és irányította, aki személyében az egész rendszer kidolgozásában és megindításában kulcs szerepet vállalt. A főosztályon ekkor készített „Jogszabályi útmutató” volt az első olyan segédanyag, amely elősegítette, hogy a szakfelügyeleti jelentések viszonylag egységes szerkezetben íródjanak.

A Közművelődési Főosztály vezetőjének irányításával a vezető szakfelügyelő éves program alapján megbízást adott a szakfelügyeletet ellátó szakértőknek, előkészítette, szervezte és irányította munkájukat. Gondoskodott arról, hogy a feladatellátó, fenntartó, működtető megfelelő tájékoztatást kapjon a munka megkezdéséről, végzéséről és eredményéről. A szakfelügyelet működtetésének költségeit kezdetben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma előirányzatként biztosította.

A szakfelügyelet működésével kapcsolatos pénzügyi lebonyolítási feladatokat a Magyar Művelődési Intézet látta el, a vezető szakfelügyelővel együttműködve.

A szakfelügyelet működési rendjét részletesen „A közművelődési feladatellátás országos szakfelügyeletének működési szabályzata” határozta meg, és ennek módosított formái az iránymutatók mind a mai napig. A szakfelügyeleti munkát a kulturális szakértők működésének engedélyezéséről és a szakértői névjegyzékek vezetéséről szóló 18/2000. (XII. 18.) NKÖM rendelet 1. sz. mellékletének 9. pontjában szereplő közművelődési szakterületen szakértői tevékenységet folytatók köréből, esetenkénti megbízással foglalkoztatott szakértők végzik és végzik.

A finanszírozás lényeges változása volt, hogy 2001-től a szakfelügyelet működtetésére fordítható előirányzat fenntartói támogatásként beépült az MMI költségvetésébe, elkülönített céltámogatásként. Ez a tény annyiban befolyásolta a szakfelügyelet működését, hogy mivel költségvetési szerv éves költségvetéséből kerül finanszírozásra a feladat, az áthúzódó programok miatt folyamatos éves pénzmaradványra lehetett számítani és annak következő évi felhasználhatósága érdekében még a tárgyévben kötelezettségeket kellett vállalni

(szerződések, megbízások kiadása). Ez a helyzet a támogatás garantálását és a rugalmas tervezhetőséget egyaránt biztosította.

A közművelődési feladatellátás országos szakfelügyeletének megvalósult vizsgálati programjairól és a szakfelügyelet működésével kapcsolatos egyéb elvégzett feladatokról éves rendszerességgel beszámolóok készültek.

Az elmúlt tíz év távlatából ezeknek a beszámolóknak a jelentősége a történések hiteles és – a közművelődési hagyományokhoz viszonyítva – szokatlanul pontos rögzítésében, valamint a továbblépési irányok meghatározásában kimutatható. Kiderül ezekből a beszámolókból, hogy a szakfelügyelet kezdetektől fogva képes volt a település teljes szolgáltatási vertikumára figyelni. Így kerültek a jelentésekbe a településfejlesztési koncepciók, és más fejlesztési dokumentumok, továbbá a helyi jogalkotás minden olyan produkuma, amelynek elkészítésére törvény kötelezi az önkormányzatokat.

Jelentős szemléleti változást és látókör-bővülést jelentett a szakértői munkában az önkormányzatok közművelődési igazgatásának a vizsgálata.

A közművelődési szakfelügyelők országos munkaértekezletének kezdete 2000 októberére nyúlik vissza. Balatonszemesen ekkor került megrendezésre pénteki és szombati napokon – mintegy 100 fő részvételével, részben önköltségesen – a szakfelügyelők országos konferenciája, amely ezt követően hagyománnyá vált. Ezek a konferenciák, és az eseményeket előkészítő szakmai konzultációk alapozták meg azt a műhelymunkát, amely nélkülözhetetlen a folyamatok pontos vezérléséhez, a felmerülő problémák elmélyült szakszerűséggel történő kezeléséhez. A munkaértekezlet összehívását a szakfelügyelői munka minőségének folyamatos javítási szándéka tette indokolttá, tekintettel az új szakértők nagy számára, illetve a szakfelügyeleti jelentések változó színvonalára. De napirenden szerepelt ezeken túl a vizsgálati szempontok megújítása és a következő programokra történő felkészítés is.

A munkaértekezleten megvitatásra kerültek az előzetesen elkészített és mára már művelődéstörténeti adaléknak számító módszertani kiadványok és segédletek, mint a Módszertani levél a *Közművelődési Szakfelügyelethez* (módosított és bővített változat); a *Kérdőív a közművelődési szakfelügyeleti vizsgálathoz*, az *Adatlap az intézmény épületéről*, illetve *A jelentés kiütlakja* és egyéb munkaanyagok.

A kiadott és megvitatott segédanyagok összeállításának és közrebocsátásának az volt a célja, hogy elősegítse a jelentések mindenre kiterjedő, szakszerűbb elkészítését, a szakfelügyelő kényszerű önel-

lenőrzését, a szerkezeti és formai egységességet, illetve bizonyos fontos információk egyszerűbb kigyűjthetőségét.

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy ezek a lépések voltak azok a nélkülözhetetlen elemek, amelyekből kiépültek azok a tartós, mégis kellően rugalmas struktúrák, amelyek a későbbi változásokhoz a megfelelő feltételeket biztosították. Másképpen fogalmazva, ezek az alkalmak szocializálták úgy a szakfelügyeletben résztvevő szakembereket, hogy ebben a munkában sikerült felváltani az egyedi törekvések jó szándékú, leginkább mégiscsak házilagos korlátozottságát a közösen kialakított szabályok által vezérelt üzemiesség univerzalitásával.

Ezt tartom a szakfelügyelet első periódusa igazi áttörésének, a közművelődés értelmiségi fejlődéstörténetében is kitüntetett változásnak, amelyet szerencsésen egészített ki több olyan, mindenekelőtt az európai uniós csatlakozásból következő kihívás, amelyeknek előjelei az itt leírt időszakban már érzékelhetőek voltak, s amelyekhez a szükséges és nélkülözhetetlen érzékenység a résztvevőkben pontosan a szakfelügyeleti műhelymunkában alakult ki.

II. Integráció az eukomform szakmaiságba – a második periódus

Mit is jelent az eukomformitás? – A „két kultúra” egy szereplőben. Az integrációs állomások – mérföldkövek. A fejlesztések pro- és kontrája.

Az Európai Unió a csatlakozási időszakban megfogalmazott elvárásaiban a kívánatos felzárkózást elősegítendő nyilvánvalóvá tette, hogy a *pragmatikus fejlesztéseket* és ezen belül a *közművelődési gyakorlat bizonyos területeit* támogatja. Ez a tartalom (értékvilág) és az ehhez társuló (ezt közvetítő) szervezeti rend hozta, illetőleg hozza létre az eukomform szakmaiság egyre jobban formalizált *menedzsmentjét* és önálló hivatásrenddé fejlődő *menedzsereit*. Ez a *szakszerűség* célmeghatározásában pragmatikus, tevékenységében szervező-rationális, kapcsolataiban nyitott, az értékelés gyakorlatában egzakt.

A hivatalos európai uniós értékvilág egy új típusú kultúrát reprezentált, amit legjobban a huszadik század végén az Amerikai Egyesült Államokban és Nyugat-Európában megerősödő *területfejlesztési és projekt-ciklus menedzsment* szimbolizált szaknyelvével, módszertanával, szakmai elkülönüléseivel. Ezt a formációt neveztük a *menedzser kultúrának*, a legáltalánosabban elterjedt tervezési módszerét kifejező mozaikszavának jelzé-

sével (PCM). A menedzser kultúra vezéreszméje a *fejlesztés, lelke a haszon. Az eukomform szakmaiság tehát tervezésmódszertan, mentalitás, leginkább egyfajta stílus*. Ez a gyakorlat racionalitást feltételez a munkában, a fázisok szerves egymásra épülését, ok- és rendszerszerűséget, hálózatosodást, magas szintű együttműködést és nem utolsósorban elmélyült szakszerűséget.

Ami a 2002–2007-es időszakban jószerével még elméleti kihívás volt, mindaz napjainkra már gazdagon rétegzett szakmai tapasztalat és leginkább sikeres alkalmazkodás. Szakmai azonosságtudatunk fokozatos átrendeződésében, megerősödésében a kezdeti időszak szinte háziipari módszerekkel készült módszertani segédanyagai éppen olyan jelentőséggel bírnak, mint a legutóbbi évek átfogó, a minőségfejlesztési üzemiesség fogalmi és szemléleti bázisán megújuló jelentések és hatáselemzések, vagy éppen a projekt ciklus menedzsment formátanát eredményesen alkalmazó sikeres pályázataink.

A közművelődés országos szakfelügyeletének második szaknapolitikai jelentősége és eredménye, hogy változatos munkaformáinak következetes alkalmazásával és bővítésével megtanított bennünket európaiul, pontosabban felkészített bennünket az európaiul tudásra.

Néhány fontos integrációs mérföldkö bementatásával szeretném alátámasztani ezt az állítást, nevezetesen azt, hogy a szakfelügyelet intézménye és teljes emberi erőforrása a 2002 és 2007 közötti periódusban a szakmai fejlesztések motorja és bázisa is volt egyben.

Először kell szólni a közművelődés országos szakfelügyeletének szervezeti átalakulásáról, a regionális pólusok kialakításáról.

1. Magyarországon a huszonegyedik század első évtizedében, különösen 2004–2006, az I. NFT éveiben maximálisan euro-centrikus elvárás volt a régiók megerősítése. A művelődéspolitikai „Közkinccs-programmal”, a közkinccs-bizottságokkal, a szakfelügyelet regionális átszervezésével, a kistérségek közművelődési funkcióinak támogatásával a területfejlesztés, szűkebben a kulturális vidékfejlesztés élvonalába lendítette a közművelődést, a kulturális szakterület számára is példamutató módon. Ennek hatása messze túlmutat a szakfelügyeleten, és olyan programoknak lett az alapja, amelyek a Közművelődési Stratégiában összegződtek, és 2010-ig mintegy 79 milliárd forintnyi tartalom- és infrastrukturális fejlesztéseket eredményeztek művelődési házainkban, közösségeinkben és a velük együttműködő iskolákban, civil szervezetekben, önkormányzatokban.

2. Végre rendelkezünk egy olyan közvetlen eszközzel a szakmai folyamatok részleges befolyásolásához – a regionális irodák mellett –, amely nem volt és máig sincs kitéve a települési vagy megyei önkormányzatok fenntartói akaratának, szükségszerűen elvonásra beállított tervezési kényszerének.

3. A megyék közreműködő szerepének erősítésével párhuzamosan tudnunk kell azt is, hogy a rendelkezésre álló humán erőforrás, amely valóban alkalmas az önkormányzatok előtt is vállalható szakfelügyeleti munkára, egyáltalán nem megyei lefedettség szerint van jelen az országban. Még a régiós arányok sem tükrözik ezt hűen, mindenestre a jelentésekkel kapcsolatos ügyintézés rendje és a kapcsolattartás hatékonysága a regionális felállásban optimális.

Ezeknek az állapotoknak a körültekintő számításba vétele jellemezte a 2005-ben lezajló szakfelügyeleti átszervezést, létrehozva az új struktúrát és előkészítve a jogszabályi környezet részleges változását.

2005-ben a közművelődési feladatellátás országos szakfelügyeletében jelentős változás történt. Az átalakítás folyamatát öt alapelv határozta meg:

- az európai normákkal kompatibilis *monitoring rendszer* követelményeinek teljesítése;
- a kulturális ágazatban is létrejövő regionális szervezetek számára a szükséges *kompetencia biztosítása*;
- az államigazgatási eljárás során a *szakszerűség kontrolljának* érvényesülése;
- a szakértői kör *ismereteinek* a célok eléréséhez szükséges *bővítése*;
- az átalakulás alatt a *működőképesség* megőrzése.

A közművelődés országos szakfelügyelete szervezeti és működési rendszerének átalakítása a fentiek figyelembe vételével szolgálni tudta az igazgatási, szakmai és módszertani szintek egymásra épülését, képes volt biztosítani a közművelődési szakfelügyelet szükséges átalakítását, eredményességét, célszerű működését.

A fenti célok és feladatok elvégzéséhez módosítani kellett az akkor még érvényben lévő, a közművelődési szakfelügyeletet szabályozó 5/1999. (III. 26.) NKÖM rendeletet, s életbe lépett a 23/2005. (VIII. 9.) NKÖM rendelet.

A módosítás nem érintette a rendelet hatályát és célját, megerősítette és újrafogalmazta a szakfelügyelet feladatát. Új és jelentős változás, hogy *regionális szervezést* hozott létre, ezáltal megváltoztatta a munkafolyamatokat. Meghatározta az együttműködő partnerek körét, a feladatokat részletesen

rögzítő dokumentumokat. *Szigorította a szakfelügyeletet végzőkkel szemben támasztott követelményeket*, és hangsúlyt adott a szakfelügyeletben résztvevők továbbképzésének. Ezek szerint közművelődési szakfelügyeleti munkát az végezhet, aki:

„a) *közművelődési szakterületen legalább tízéves, közművelődési, művelődésigazgatási munkakörben szerzett szakmai gyakorlattal rendelkezik,*

b) *a Törvény hatálya alá tartozó területeken, intézményekben, szervezetekben közművelődési tevékenységet folytat,*

c) *a minisztérium által évente szervezett országos és regionális közművelődési szakfelügyelői továbbképzéseken részt vesz.*”

A szakfelügyelői tevékenység folytatására tehát lehetőségük volt mindazoknak a szakértőknek, akik megfeleltek a fenti feltételeknek és vállalták is a továbbképzéseken való részvételt. Az átalakítási folyamat részeként jelentősen, mintegy felére lecsökkent azoknak a szakértőknek a száma, akik szakfelügyeleti vizsgálat végzésére felkérést kaptak. A szigorításnak meghatározó indoka volt a szakfelügyeleti jelentések színvonalának folyamatos emelése. Ehhez szükségesnek látszott azon követelmények rögzítése, hogy a szakfelügyelők rendelkezzenek megfelelő közművelődési gyakorlattal, és folyamatosan tájékozódjanak a szakmai és szakfelügyeleti tevékenység fejlesztéséről, az elért eredményekről, információt kapjanak a munkájukat befolyásoló jogszabályi változásokról.

Mindezt annak a célnak az érdekében, hogy a közművelődési szakfelügyeleti rendszer működése *hatékonyabb és szakszerűbb* legyen, de ezzel párhuzamosan erősödött a szakigazgatási feladatvállalás is. Az országos vezető szakfelügyelő a Közművelődési Főosztályon dolgozó köztisztviselőként kapta meg munkaköre részeként a szakfelügyeleti rendszerrel kapcsolatos feladatokat. A rendelettel összefüggésben elkészült a közművelődési feladatellátás országos szakfelügyeletének új szervezeti és működési szabályzata is. Az átszervezés kezdetén a Közművelődési Főosztály pályázatot írt ki a hét régió vezető szakfelügyelői megbízásra. A pályázat feltételei mellett részletesen felsorolta a regionális vezető szakfelügyelő feladatait és juttatásait is. A beérkezett 14 pályázatot munkacsoport bírálta el, s a főosztályvezető döntése után vehették át megbízásukat a vezető szakfelügyelők.

A regionális vezető szakfelügyelők feladatait három csoportra oszthatjuk, úgymint a szakmai-, módszertani- és adminisztratív feladat-csoportokra. Az alábbiakban felsorolásszerű, rövid összefoglalót állítottunk össze tevékenységükről:

- folyamatos részvétel a Szakfelügyeleti Munkabizottságban, a Közkincs Bizottságokban;
- szakmai előadások, munkaértekezletek és továbbképzések tartása;
- szakmai segítségnyújtás a vizsgálatokat végző szakfelügyelőknek, a leadott jelentések javítása, értékelése;
- munkaterv és beszámoló készítése régióujkban;
- információs rendszer kialakítása; regionális adatbázisuk (szakértők-szakfelügyelők, települések) létrehozása és karbantartása;
- szakfelügyeleti vizsgálatok koordinálása, adminisztrációjának elvégzése (megbízások, szerződések, levelezések elkészítése), jelentések elemzése;
- az országos konferencia előkészítésében, lebonyolításában való részvétel;
- minisztérium képviselője külön felhatalmazás alapján.

Kialakultak az országos és regionális munka- és kapcsolattartási módok és formák, amelyek az eredményes és hatékony működést biztosítják a vizsgálat tervezésétől annak lezárásáig.

Szakmai szempontból komoly minőségi javulás mutatható ki a jelentéseknél; kiegyensúlyozottabb lett az elvégzett vizsgálatok regionális aránya; a térségi fejlesztések közvetlen segítése, valamint a helyi kezdeményezések megalapozása, motiválása érdekében a *kistérségi vizsgálatok összesítő elemzése is elkészült.*

Fontos változás, hogy a regionális szakfelügyelők a leadott jelentéseket szakmai és formai szempontból is ellenőrzik, szükség esetén javítják, vagy javítják, s a megbízás teljesítésének minőségéről szóbeli és – értékelőlap formájában – írásbeli visszacsatolást is adnak. Ez a közvetlen értékelési gyakorlat a szakfelügyeletet végzők igényével is találkozott. Az elmúlt évek eredményei azt bizonyították, hogy szükség van a regionális munkaszervezetre és munkamegosztásra, hiszen a tervezetthez képest inkább a feladatbővülés a jellemző.

A 2005-től újként megszervezett regionális és a már hagyományos országos munkaértekezletek biztosították a feladatellátáshoz szükséges legfontosabb ismeretek átadását, a tapasztalatok közös értékelését.

A szakmai kiadványok mellett az interneten is megjelentek – http://www.erikanet.hu/oldal.php?menupont_id=6786&cikk_id=5352 oldalakon – azok a szakmai információk, amelyek a szakfelügyelők munkáját segítik.

A szakfelügyelet költségvetésének tervezése a regionális szakfelügyelők bevonásával történik,

melyet megkönnyít az a kategóriarendszer, amely településtípusonként és lakossági létszámhoz viszonyítva határozza meg a szakfelügyelők létszámát és a megbízás összegét. A szakfelügyelet költségvetését változatlanul a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus kezeli.

A fejlesztések pro- és kontrája

Miután ezek az átalakulások teljes mélységében érintették a közművelődés valamennyi szakterületét, a munkát vállaló népművelőket, közművelődési szakértőket éppúgy, mint a feladatra jellemző tartalmi-minőségi elemeket, egyáltalán nem meglepő a változásokkal kapcsolatos ambivalens viszony. Ez nem csupán a szakfelügyelők által készített jelentések normatív kontrolljára vonatkozik, bár ez a változás is fontos, de a követelmények újrafogalmazására és a kialakult új struktúra működésére, személyi konzekvenciáira egyaránt. A változásokat illetően e mostani előadásnak nem szerepe az ítélet alkotás, a vélemények személyes befolyásolása. Amire hatásköre terjed, az a rendelkezésre álló adatok ismeretében annak a tendenciának a nyomon követése és rögzítése, amely az elmúlt jó tíz esztendő elméleti és gyakorlati koherenciáját biztosítja.

Tudomásul véve az érdekkellentétek mentén megfogalmazódó és az új rendszerrel kapcsolatos minősítéseket, eltérő véleményeket, ezúttal azt a tényt emeljük ki az eltelt időszak eredményei alapján, hogy az átszervezés elkerülhetetlen volt, a szakfelügyeleti jelentések minőségi javulását szolgálta, ezzel pedig a szakmapolitikára gyakorolt eddig bemutatott két pozitív hatását mélyítette el és tartósította.

III. Eredmények indikátorokban és mentalitásban

Szakmai lap született: rövid CXL történet. Közművelődési fogalomtár – úton a szakmai nagykörűség felé. Tematikus vizsgálatok – műhelymunka, a részletek ereje. Bibó értelmiségképe – a szakszerűség mérhetősége. Szakfelügyelet – minőségbiztosítás – monitoring.

A közművelődés országos szakfelügyelete az elmúlt tíz évben elméleti kristályosodási pontja lett a szakmánknak. Intézményesült és ezenközben szellemi műhelyeket, kiadványokat hozott létre, programokat és rendezvényeket szervezett és működtet, ösztönzője, támogatója és hitelesítője volt olyan szakmai kezdeményezéseknek, amelyek nélkül nem csak Európában, de az egyre keményebb hazai költségvetési környezetben sem sikerült volna

talpon maradásunk. Elég, ha csak a közművelődési intézményekben végzett tevékenységek bemutatása és értékelése érdekében végzett átfogó munkára utalok, az úgynevezett „hét kultúra táblázattól” a közművelődési minőségfejlesztés fogalmi apparátusának alkalmazásáig, a minőségbiztosítás jogszabályi kodifikálásáig, és nem utolsósorban a szakterületi fejlesztések éves konferenciákon történő megvitatásáig. Ami ebben a folyamatban a legfontosabb, az a rendszeresség, a következetesség és az áttekinthetőség. Mindez logikusan felépítve, a kulturális szakterületek rokon hivatásainak szakértői számára is tanulságosan. Nem utolsósorban a szakterülettel, a művelődésszervezőkkel, civil segítőkkel, kollégákkal és ismerősökkel folytatott párbeszédben, egymástól folyamatosan tanulva.

Vannak produktumokban és indikátorokban kifejezhető, a szakfelügyelők és a szélesebb nyilvánosság előtt is közismert eredmények:

– szakmai lap született, a CXL címmel megjelenő kiadvány. A 2002-ben megjelent első szám tartalomjegyzéke igazolja, hogy a szerkesztők magasra tették a mércét, amihez a szakfelügyelők széles köre által munkaeszközként használt periodika hűséges is maradt;

– kiadásra került a *Közművelődési fogalomtár*. A könyv a szakfelügyelet és a közművelődési minőségbiztosítás mellett az „uniós” pályázatírás nélkülözhetetlen kelléke is lett;

– tematikus vizsgálatok készültek:

a./ az ÁMK-k munkájáról, közművelődési szerepvállalásról;

b./ a közművelődés megyei feladatellátásáról 2000-ben és 2008-ban;

c./ a kistérségekről;

d./ a TEMI intézmények közművelődési feladatvégzéséről.

– 2000-óta tíz szakmai konferencia segítette a szakfelügyelet szerves fejlődését, a közművelődési fejlesztések szakmai kontrollját. A Szakfelügyelői Munkabizottság munkaanyagai, összesítései, éves értékelései a jelen tendenciáinak meghatározása mellett a kutatások kimeríthetetlen adatbázisát is biztosítják a jövőben. A közművelődési szakfelügyelet elmúlt tíz évre jellemző további adatokkal e mostani konferencia foglalkozik bőségesen.

Ami talán még ezeknél az eredményeknél is fontosabb az elmúlt tíz évben – de különösen a harmadik fejlődési periódusban, amely 2008-tól visszafordíthatatlanná vált –, az a közművelődési szakszerűség mentális fordulata és reformja, amelynek bemutatásával jutunk el a szakfelügyelet szakmapolitikára gyakorolt harmadik hatásának a

meghatározásához. Ebben az átalakulásban, a sokszínű, változatos műhelymunkák-sorozatában, a szakmai gondosság igényének következetes vállalásával *sikerült elérni, hogy a szakfelügyelők a munka során használt alapfogalmaknak azonos jelentést tulajdonítsanak, hogy tapasztalataikat struktúrákba foglalva kommunikálják, hogy azonos célrendszerben dolgozzanak, valamint azt, hogy a szakmai teljesítmények megítélésére vonatkozó elvont, nemegyszer belterjes érvelést fokozatosan felváltta a mérhetőség konszenzuson alapuló értékrendje.*

A hivatás gyakorlásának e módját tartotta Bibó István európai értelmiségi sajátosságnak, amelynek eredményeként a munkavégzésben az elmélyült szakszerűség, a részletek kidolgozásának gondossága, a folyamat egészének objektív szervezetsége és olajozott működése lesz jellemző. Ez az európai kultúrában kétezzer év alatt kialakult értelmiségi szakmák meghatározója, amely az értelmiséget oly kivételes társadalomformáló erővé tette a középkortól napjainkig Nyugaton.

Ezen az úton haladva lehetünk végre mi népművelők, művelődésszervezők vagy kultúráközvetítők is elismert tagjai az értelmiség sokszínű, mégis egységes európai közösségének.

A közművelődés országos szakfelügyeletének harmadik szakmapolitikára gyakorolt hatása és eredménye ezért abban van, hogy lehetőséget biztosít a közművelődésben dolgozó szakembereknek a bibói értelemben vett szakértelmiségi munkavégzésre, hivatástudatra.

Lehetőséget biztosít, és ez a lehetőség nagyon pontosan értendő. Minden megbízással újabb megmértetés vár a szakfelügyelőre, hiszen az értékelésnél nincs sem születési, sem politikai előjog, csak a teljesítmény számít. Minden jelentés újabb kihívás, újabb bizonyítás. Állandó felkészülést, folyamatos maximalizmust igényel valamennyi szakfelügyeletet végző népművelőtől ez a munka.

Nem akartunk és soha nem is akarunk más hivatások elé vagy fölé kerülni. Tiszteljük a közművelődéssel rokon felnőttképzést, közösségfejlesztést, népfőiskolát, és mindenki mást is, aki részese az egész életen átívelő tanulás gazdagon rétegzett folyamatának. Persze elvárjuk, hogy ez fordítva is így működjön a közművelődéssel kapcsolatos véleményformálás során. Ezért tartjuk finoman szólva elgondolkoztatónak, hogy ez a hozzáállás több esetben nem kölcsönös. Például, ha egy most íródo szakmai vitaanyag bevezetőjében a közművelődés és a kultúra fogalmi tisztázását sürgeti a szerző. Istenem, hol vagyunk már ettől! Ha olyan politikai ambícióval íródott dolgozatot olvasunk az interneten, amely az ország művelődéssel kap-

csolatos jövőképében egyetlen egyszer sem írja le a közművelődés reformkori gyökerekből táplálkozó gyakorlatának magyarországi hasznosságát napjainkban, vagy ha egy felnőttképzési szakértő közművelődést osztorozó monitoring jelentésében arról oktat ki bennünket, hogy álláspontja szerint mire kellene költeni a közművelődési intézmények rendelkezésére álló európai uniós forrásokat.

Nos, mindezeket tapasztalva mégiscsak pörölni támad kedvünk. Van miért pörölnünk, és a szakfelügyeleti racionalitást elsajátító szakértőkben van mentálisan teljes értékű értelmiségi önbizalom és szakmai megalapozottság a közművelődést méltatlanul ért kritikákat visszautasító argumentumok megfogalmazásához. A harmadik szakmapolitikai eredmény igazolja, hogy ezt a magatartást és önbizalmat is a szakfelügyeleti munka alakította kis és erősíti bennünk folyamatosan. Jól tudjuk, mennyire fontos, hogy érveink hitelesek legyenek a minket kritizálók, valamint az Európai Unió eltérő hagyományait képviselő szakemberek meggyőzésére.

Végezetül elmondhatjuk, hogy amit terveztünk, azt sikerült megvalósítani a szakfelügyelettől a minőségfejlesztésen át a monitoring gyakorlatig ívelő szakmapolitikai perspektívában. *Célunk kezdettől az volt, és ez jelent meg a Közművelődési Stratégiában is, hogy a közművelődési szakfelügyelet átfogóan ellenőrizze és segítse az önkormányzatok közművelődési feladatellátását; hogy a minőségfejlesztés eszközzelrendszerével a közművelődési szakfelügyelet és a szakfelügyelők legyenek alkalmasak az európai követelményeknek megfelelő monitoring gyakorlatra.*

Feladatként került meghatározásra, hogy a 2006-ban közel 1400 önkormányzat közművelődési feladatellátásának vizsgálati tapasztalatai alapján a szakfelügyelők jelentések tartalmi és formai követelményei egységes szerkezetet alkossanak, a jelentések átlátható és nyomon követhető viszony alapjaként funkcionáljanak mind a szakigazgatás, mind az önkormányzatok és a közművelődés intézményei, mind a szakmai folyamatokat modelláló kutatás, elemzés számára. A minőségfejlesztési rendszer alkotóelemein keresztül az ágazati irányítás elősegíti a közművelődési alaptevékenységet folytató szervezetek minőségfejlesztési gyakorlatának kialakítását, az állami szabályozás eszközeivel (jogszabályalkotás, normatív jellegű és pályázati finanszírozás) bátorítja, támogatja, ösztönözi őket arra, hogy kialakítsák minőségirányítási rendszerüket, és a Minősített Közművelődési Szervezet cím, valamint a Közművelődési Minőség díj elnyerésére törekedjenek.

Célcsoportként a közművelődési, kulturális irányításban, feladatellátásban résztvevő szakemberek, pályázatok lebonyolításának szakértőit jelöltük ki.

Eredményként terveztük, hogy a szakfelügyelet képes lesz átfogó folyamatok modellálására, az önkormányzati kulturális élet teljes körének értékelésére, az ESZA és ERFA forrásokból származó támogatások pályázati projekt menedzsmentjére. A minőségfejlesztésben bevezetett mindkét elismerés a minőségi munkavégzés irányába ösztönzi a közművelődési alaptevékenységet folytató szervezeteket és azok fenntartóit. A minőségfejlesztés alapját képezi az egységes és elfogadott szakmai norma- és követelményrendszernek.

Az eddig leírtak bizonyító erővel bírnak annak a megállapításnak az alátámasztásához, hogy a közművelődés országos szakfelügyelete valóban képes volt a szakmapolitika tartós befolyásolására, kitüntetetten az önkormányzatokkal való ágazati kapcsolatok alakításában, az Európai Unió támogatási rendszerébe történő integrálódásban és a közművelődési szakemberek értelmiségi mentalitásának fejlesztésében.

Epilógus

Őszinte öröm, hogy a szakfelügyeleti rendszert megálmodó Kerekes László szavai a mostani összegzés zárógondolataként is megállják a helyüket. Valamikor a CXL címlapján is olvasható gondolat idézem:

„Fontos eredménynek tartjuk, hogy az 1999. II. félévében indult szakfelügyeleti munka révén a központi kulturális igazgatás új eszközzel gyarapodott. Ezzel bővült az ágazat működésének befolyásolási lehetősége, a miniszter statutumában foglaltak megvalósítását lehetővé tevő eszközzelrendszer. Minőségileg és hatékonyságát tekintve külön értéket képviselő eszköz ez az ágazati irányítás kezében. Jogosítóványai alapján közvetlenül tud a helyszínen segítséget nyújtani az önkormányzatoknak, a kötelező közművelődési feladatellátásban résztvevőknek.

Az eddigi tapasztalatok igazolják, hogy helyes döntés volt a jogszabályalkotók részéről a közművelődési szakfelügyelet létrehozása: a központi szakigazgatás gazdag információkhoz jutott, melyeket hasznosítani tud a terület fejlesztését szolgáló igazgatási feladataiban; az önkormányzati feladatellátók tényleges segítséget kaptak feladataik megvalósításához és hasznosul mindazon tudás, amellyel a szakértők rendelkeznek, ráadásul az ellenőrzések során szerzett tapasztalataikkal bővül a szakfelügyelők látóköre, gyarapodnak ismereteik.”

Kerekes László közművelődési szakfelügyelettel kapcsolatos, 2002-ben megfogalmazott pontos

diagnózisa is igazolja, hogy a fejlődés sokszínűsége mellett mégiscsak kimutatható a közművelődés szakmapolitikájában bizonyos, napjainkig érvényes egységesülés, más szóval következetesség. Ennek az állandóságnak a letéteményese ebben az időszakban a mindenkori szaktárcák Közművelődési Főosztálya volt. Olyan egyéniségek hol erős, hol gyengülő szervezete, akik minden különbözőségük mellett egyben azonosak voltak; hogy hű tanítványai szerettek volna lenni azoknak a tanáraiknak, akiknek a közművelődés szeretetét, a szakma iránti elkötelezettségüket köszönhetik. Mindennapi beszélgetéseik örök szereplői Maróti Andor, Gelencsér Katalin, Heleszta Sándor, Bujdosó Dezső, Durkó Mátyás, Sós Pál és mindazon többiek, akik nélkül ma Magyarországon nem az lenne a közművelődés, ami az Európai Unióban is képes tiszteletet ébreszteni és számos területen mintát adni.

Ha volt közös akarat ebben a páratlan Tanári Karban és a Tanítványok Főosztályában, azt talán értékelvű közművelődésnek nevezhetjük. Ebben a programban a résztvevők kreativitása, tudatos

önépítése, cselekvő kultúra-elsajátítása formálja, tökéletesíti az egyént *a gyermekkortól kezdve, az egész életen átívelő tanulási folyamatban*. Az intenzív létformát vállaló személyiség az értéktudatos felhalmozással járul hozzá a saját és a közhaszon gyarapodásához. Mindezt persze nem egy államilag előírt, egységes művelődéspolitikai erőlteti a társadalomra, netán a közművelődési intézményekre, hanem a *társulás művészetét* egyéni és egyedi döntések sorozatában vállaló személyiségek összetartozás-élménye motiválja, a szabad és változatos mikrovilágok közösségi dinamikájában.

Az így elsajátított és létrehozott tartalmak közös nevezője a *minőség*. Az a minőség, amely a magyarság kulturális örökségének tiszta forrásából, a helyi és az egyetemes kultúra teljességéből táplálkozik. *„Az egész ország léte attól függ, tudunk-e magyarabbá s egyszersmind európaibbá válni”* (Kodály Zoltán).

Programnak ez sem kevés, és az a fontos, hogy az elmúlt évtized szakmapolitikájára gyakorolt szakfelügyeleti hatások érdemben hozzájárulnak a program sikeres jövőjéhez.

